

УДК 336:378.31

Дробот Наталія Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Дробот Наталия Николаевна

кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов,
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Drobot Natalia

PhD, Associate Professor at the Department of Finance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

**НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ
НАПРАВЛЕНИЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В УКРАИНЕ
THE WAY OF IMPROVEMENT OF THE FINANCIAL PROVIDING OF
HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS IN UKRAINE**

Анотація. В статті висвітлюються теоретичні та практичні аспекти фінансового забезпечення вищих навчальних закладів (ВНЗ) в Україні. Наголошується, що роль держави полягає у формуванні ефективної моделі фінансового забезпечення системи вищої освіти. В свою чергу ВНЗ повинні здійснювати фінансову діяльність за допомогою власних управлінських рішень, щоб забезпечити надходження фінансових ресурсів як з державного бюджету, так і з інших джерел.

Виділені два підходи до визначення сутності фінансового забезпечення: на рівні держави як метод фінансового механізму, який передбачає вплив на соціально-економічний розвиток та на рівні підприємств як дії керівництва щодо знаходження джерел фінансових

ресурсів для покриття витрат. Сформульовано поняття фінансового забезпечення ВНЗ як систему формування фондів фінансових ресурсів із визначених державою джерел, що передбачає їх ефективне використання для здійснення освітньо-наукової діяльності. Визначено сутність поняття фінансової діяльності вищих навчальних закладів, з теоретичної точки зору, як систему форм і методів, які використовуються для фінансового забезпечення функціонування закладів та досягнення ними поставлених цілей, та практичної точки зору, як роботу з залучення та управління фінансовими ресурсами.

Встановлено основні джерела фінансового забезпечення державних та приватних ВНЗ в Україні. В Україні переважає бюджетне фінансування освіти, світовий досвід також підтверджує вирішальну роль бюджетних коштів у розвитку вищої освіти та наукових досліджень. Виділено три основних підходи до державного фінансування сфери вищої освіти у світі: фінансування за видатками; фінансування за результатами; договірне фінансування освіти. Здійснено аналіз фінансування ВНЗ в Україні в загальному обсязі та через показник середньої вартості одного приведенного студента.

Надано пропозиції щодо удосконалення системи фінансового забезпечення вищих навчальних закладів в Україні, що передбачає поєднання державного регулювання (затвердженої методики, норм, нормативів фінансування, державне стимулювання інновацій) з фінансовим менеджментом на рівні закладу (бюджетування, диверсифікація джерел фінансових ресурсів, маркетингова, кадрова політика, система мотивації).

Ключові слова: фінансове забезпечення, фінансова діяльність, вищі навчальні заклади, фінансування вищої освіти, неприбуткові організації.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты финансового обеспечения высших учебных заведений в Украине.

Подчеркивается, что роль государства состоит в формировании эффективной модели финансового обеспечения системы высшего образования. В свою очередь, высшие учебные заведения должны осуществлять финансовую деятельность с помощью собственных управленческих решений, чтобы обеспечить поступления финансовых ресурсов как с государственного бюджета, так и с других источников.

Выделены два подхода к определению сути финансового обеспечения: на уровне государства как метод финансового механизма, который предусматривает влияние на социально-экономическое развитие передбачає вплив на соціально-економічний розвиток, и на уровне предприятия как действия руководства, направленные на поиск источников финансовых ресурсов для покрытия расходов. Сформировано понятие финансового обеспечения высших учебных заведений как систему формирования фондов финансовых ресурсов из утвержденных государством источников, которая предусматривает их эффективное использование для осуществления образовательного и научного процесса. Определено понятие финансовой деятельности высших учебных заведений, с теоретической точки зрения, как систему форм и методов для финансового обеспечения функционирования заведений и достижения ими поставленных целей, и с практической стороны как работу по привлечению и управлению финансовыми ресурсами.

Установлены основные источники финансового обеспечения государственных и частных высших учебных заведений в Украине. В Украине преобладает бюджетное финансирование образования, мировой опыт также подтверждает решающую роль государственных средств в развитии высшего образования и научных достижений. Выделены три

основных подхода в государственном финансировании сферы высшего образования в мире: финансирование по расходах; финансирование по результатам; договорное финансирование образования. Проведен анализ финансирования высших учебных заведений в Украине в общем размере и через показатель средней стоимости одного студента.

Даны предложения по усовершенствованию системы финансового обеспечения высших учебных заведений в Украине, которая предусматривает объединение государственного регулирования (утвержденной методики, норм, нормативов финансирования, государственное стимулирование инноваций) с финансовым менеджментом на уровне заведения (бюджетирование, диверсификация источников финансовых ресурсов, маркетинговая, кадровая политика, система мотивации).

Ключевые слова: финансовое обеспечение, финансовая деятельность, высшие учебные заведения, финансирование высшего образования, неприбыльные организации.

Summary. In the paper the theoretical and practical aspects of financial providing of higher educational establishments in Ukraine are considered. It is emphasized that the state role consists in formation of financial providing effective model of a higher education system. In turn, higher educational establishments should carry out financial activity by means of own administrative decisions to provide receipts of financial resources both from the state budget and from other sources.

Two approaches to definition of a financial providing essence are allocated: at the state level as a method of the financial mechanism which provides influence on socio-economic development, and at the enterprise level as an action of leaders to search of financial resources for charges coverage. The financial providing concept of higher educational establishments as a system of funds formation of financial resources is created from the sources approved by

the state which provides their effective use for implementation of educational and scientific process. The financial activity concept of higher educational establishments, from the theoretical point of view, as a system of forms and methods that is used for financial providing of functioning of establishments and achievement of goals by them, and from a practical point of view as a work on attraction and management of financial resources is defined.

The main sources of financial providing of state and private higher educational establishments in Ukraine are set. The budgetary financing of education prevails in Ukraine, world experience also confirms the decision role of budgetary facilities at development of higher education and scientific researches. Three main approaches in public financing of a higher education sphere in the world: financing charges; financing results; contractual financing are distinguished.

The financing analysis of higher educational establishments in Ukraine through the index of average cost of a one student is carried out.

The suggestions of system improvement of the financial providing of higher educational establishments in Ukraine are given in the paper. Its envisages combination of government control (ratified methodology, norms, index of financing, state stimulation of innovations) and financial management at the establishment (budgeting, diversification of sources of financial resources, marketing, skilled politics, system of motivation).

Keywords: financial providing, financial activity, higher educational establishments, financing of higher education, non-profit organizations.

Постановка проблеми. Відображенням розвитку економіки країни є фінансове забезпечення галузі освіти і науки, які, відповідно, є інвестицією в подальший розвиток економіки держави. В умовах глобальних перетворень, інтеграційних процесів у світовій економіці, внутрішньої

фінансово-політичної кризи, проведення військових дій, питання пошуку джерел фінансування освіти і науки є вкрай актуальним.

Провідна роль держави полягає не просто у припливі різноманітних фінансових ресурсів, а у формуванні розгалуженої, гнучкої моделі фінансового забезпечення системи вищої освіти, яка має передбачати цілий комплекс заходів та інструментів стимулюючого характеру і водночас включати економічний механізм більш досконалого управління галуззю.

В свою чергу вищі навчальні заклади (ВНЗ), в умовах недостатнього державного фінансування, повинні здійснювати фінансову діяльність за допомогою власних управлінських рішень та організаційно-методичної бази для забезпечення надходження фінансових ресурсів з інших джерел.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-практичних аспектів фінансового забезпечення ВНЗ присвячені праці таких українських вчених як: Т. Боголіб, Ю. Богач, Н. Волкова, В. Виноградня, Б. Данилишин, Л. Іщук, І. Лютий, М. Мацелик, Т. Оболенська, К. Павлюк, П. Саблук, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій та ін.

Проте, високо оцінюючи вклад вітчизняних авторів у вирішення питань фінансового забезпечення вищої освіти, слід звернути увагу на об'єктивну необхідність подальшого поглиблення теоретичних досліджень та надання практичних рекомендацій щодо удосконалення системи фінансового забезпечення ВНЗ з урахуванням рівня їх фінансової автономії.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у визначенні напрямів удосконалення фінансового забезпечення вищої освіти в Україні на основі вивчення теоретичних та оцінки практичних аспектів обраної проблематики.

Для досягнення зазначеної мети передбачено вирішення таких завдань: розглянути сутність, методи та джерела фінансового забезпечення вищих навчальних закладів в Україні та в світі; проаналізувати динаміку фінансування ВНЗ Міністерства освіти і науки України; сформулювати пропозиції щодо удосконалення системи фінансового забезпечення ВНЗ в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. При вивченні наукової літератури можна виокремити два підходи визначення сутності фінансового забезпечення: перший – визначає фінансове забезпечення на рівні держави як метод фінансового механізму, який передбачає вплив на соціально-економічний розвиток [1; 2; 3]; другий – трактує фінансове забезпечення на рівні підприємств як дії керівництва щодо знаходження джерел покриття витрат [4; 5; 6].

Розглядаючи грошові потоки підприємств виділяють операційну, інвестиційну та фінансову діяльність. Фінансова діяльність пов'язана із зміною структури капіталу, тобто це пошук та залучення джерел для забезпечення роботи, управління фінансовими ресурсами для збільшення вартості капіталу компанії. Отже, сутність фінансового забезпечення полягає у здійсненні фінансової діяльності підприємства, управлінні фінансовими ресурсами для їх примноження.

Вищі навчальні заклади – також підприємства, які діють на засадах неприбутковості. Виділення неприбуткової діяльності у галузі освіти є досить логічним, оскільки освіта повинна бути доступною широким верствам населення, а неприбутковість, забезпечуючи збалансованість витрат і доходів, сприяє раціональному веденню господарської діяльності.

Вищі навчальні заклади є державної, комунальної і приватної форми власності. Всі вони відповідно до законодавства покликані забезпечувати право людини на освіту. Державні навчальні заклади реалізують право безкоштовної освіти згідно Конституції України.

Державні ВНЗ, які отримують кошти з Державного бюджету України на підготовку студентів державного замовлення є бюджетними установами. Кошторисне фінансування як метод організації фінансової діяльності не передбачає достатніх стимулів для раціонального й ефективного господарювання і взаємозв'язку між рівнем фінансування бюджетної установи та результатами її діяльності. Відповідно здійснюється фінансування установи, а не наданих послуг [7, с. 101].

Державні ВНЗ поєднують кошторисне фінансування з методом некомерційного самофінансування для виконання ними статутних завдань і функцій. Вищі навчальні заклади мають право надавати і платні послуги, як освітнього характеру, так і інші, хоча їх перелік та порядок використання коштів спеціального фонду також чітко окреслені законодавством, що знижує рівень фінансової мобільності та автономії навчальних закладів[8].

Держава визначає розмір і механізм фінансового забезпечення діяльності ВНЗ, відповідно організовуючи доступність освіти та підготовку кваліфікованих кадрів для соціально-економічного розвитку країни. Джерела фінансового забезпечення закладів вищої освіти залежать, насамперед, від форми власності ВНЗ. Основними джерелами фінансового забезпечення державних навчальних закладів в Україні є: бюджетне фінансування, кошти фізичних та юридичних осіб, надання додаткових послуг, благодійництво та спонсорство. Такі форми, як кредитування й інвестування, характерні лише для приватних навчальних закладів.

Отже, фінансове забезпечення ВНЗ – це система формування фондів фінансових ресурсів із визначених державою джерел, що передбачає їх ефективне використання для здійснення освітньо-наукової діяльності. Тобто, з одного боку на рівні держави повинні бути законодавчо встановлені обґрунтовані норми та нормативи, порядок, методика та умови отримання та використання коштів, а з іншого на рівні навчального

закладу ефективно управління фінансовою діяльністю для розвитку закладу зокрема та вищої освіти в цілому.

Відповідно, фінансова діяльність ВНЗ – це система форм і методів, які використовуються для фінансового забезпечення функціонування закладів та досягнення ними поставлених цілей. З практичної точки зору це фінансова робота, що передбачає залучення та управління фінансовими ресурсами для виконання як поточних завдань навчального закладу, так і перспективних проектів удосконалення матеріально-технічної бази та розвитку нових проектів в освіті та науці.

У світовій практиці сформувалися декілька підходів до організації державного фінансування вищої освіти: фінансування за видатками – Канада, Велика Британія, Франція, Японія, Швеція, Норвегія, Китай, Нігерія; фінансування за результатами – Данія, Фінляндія, Ізраїль, Нідерланди, США; договірне фінансування освіти – Бразилія, Аргентина, Індія, Греція, Італія.

На сьогодні у розвинутих країнах світу бюджетне фінансування має вирішальне значення для забезпечення державних гарантій отримання вищої освіти, проведення наукових досліджень у ВНЗ [9, с. 65].

В Україні також переважає бюджетне фінансування, близько 90 % студентів навчаються у державних ВНЗ, з них більше 60 % фінансуються з загального фонду державного бюджету [10].

Таблиця 1. Аналіз фінансування одного середньоприведеного студента ВНЗ Міністерства освіти і науки України

Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016/14,%
Середня вартість 1 приведенного студента у ВНЗ I-II р.а. :				
- за рахунок державного замовлення, грн.	17553,4	16335,6	21578,2	122,9
- за кошти фізичних та юридичних осіб, грн.	9854,4	10130,8	12896,2	130,9
Середня вартість 1 приведенного студента у ВНЗ III-IV р.а. :				
- за рахунок державного замовлення, грн.	23760,2	24375,9	29169,8	122,8
- за кошти фізичних та юридичних осіб, грн.	20367,1	20785,0	21813,3	107,1

Джерело: складено на підставі [11-16]

Аналіз загального обсягу фінансування ВНЗ в системі Міністерства освіти і науки України показує, що розмір фінансового забезпечення підготовки студентів безперечно зріс. Так, фінансування за програмою підготовки студентів у вищих навчальних закладах III і IV рівня акредитації у 2016 році порівняно з 2014 роком зросло на 15 %, а у ВНЗ I і II рівня акредитації – на 30 %. Проте, якщо порівняти відсоток збільшення фінансування з офіційним рівнем інфляції у 2014 році (124,9 %) та у 2015 році (143,3 %), то стає зрозуміло, що таке збільшення не покриває навіть номінального підвищення цін на товари і послуги, відповідно реального підвищення видатків на вищу освіту не відбулося.

Середні витрати на 1 приведенного студента у ВНЗ з загального фонду бюджету на підготовку фахівця вищі, ніж середня вартість контракту за кошти юридичних і фізичних осіб. Таку відмінність можна пояснити видатками на стипендію з загального фонду, а також звичайно заниженням реальної вартості підготовки навчальними закладами з метою набрати кількісний контингент студентів за рахунок нижчої ціни послуги, тим самим залучити більше коштів в цілому.

Крім того, спотерігається нерівномірне підвищення плати за навчання студентів в закладах III-IV та I-II рівня акредитації. Якщо підвищення державного фінансування у 2016 році порівняно з 2014 роком відбулось майже на одному рівні (22,9 %), то плата за навчання за контрактом у технікумах, коледжах I-II рівня акредитації зросла майже на 31 %, а в інститутах та університетах лише до 7,1 %. Тобто, зважаючи на реальне зниження платоспроможності населення, зменшення кількості абітурієнтів та з метою збереження контингенту студентів, навчальні заклади не могли суттєво підвищували вартість навчання.

Висновки та подальші дослідження. Успішний розвиток вищої освіти в Україні можливий лише за поєднання зусиль держави та навчальних закладів. Система фінансового забезпечення ВНЗ повинна

передбачати гармонійне поєднання державного регулювання з фінансовим менеджментом на рівні закладу освіти. Тобто, необхідні обгрунтовані підходи та нормативи фінансування та ефективне управління фінансово-економічною діяльністю вищих навчальних закладів, яке сприятиме зростанню кількісних та якісних показників його основної діяльності, стимулюватиме при цьому економію всіх видів ресурсів, забезпечуючи їх збільшення та розвиток закладу та вищої освіти в цілому.

Загалом, до основних напрямів удосконалення системи фінансового забезпечення ВНЗ можна віднести:

– на рівні держави (держрегулювання системи фінансового забезпечення) – розроблення й затвердження методики, визначення чітких та встановлення обгрунтованих правил, підходів та нормативів державного фінансування підготовки фахівців з урахуванням галузевої і регіональної специфіки; забезпечення державної підтримки та стимулювання залучення фінансових ресурсів в інноваційну складову розвитку закладу; створення передумов для співпраці освітньо-наукових установ з бізнесовими структурами та посилення мотивації останніх до співпраці шляхом розробки фіскальних стимулів, створення спільних проектів, науково-дослідних-освітніх центрів, розробки і реалізації спеціальних ощадних освітніх програм, розвиток ендавменту тощо;

– на рівні навчальних закладів (ефективне управління фінансово-економічною діяльністю та використання фінансових ресурсів ВНЗ) – застосування бюджетування поряд із кошторисним методом фінансування ВНЗ; диверсифікація джерел фінансування (використання страхових, депозитних та інших можливостей); маркетингова політика закладу, профорієнтаційна робота, розширення послуг; кадрова політика, дієва система мотивації, заохочення та матеріального стимулювання науково-педагогічних працівників за участь в освітніх та науково-дослідних проектах тощо.

Література

1. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): [навч. посіб.] / В. М. Опарін. – 2-ге вид. доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
2. Погріщук Г.Б. Фінансове забезпечення охорони навколишнього природного середовища : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Г.Б. Погріщук. – Тернопіль, 2005. – 20 с.
3. Финансы / В.М. Родионова, В.Я. Вавилов, Л.И. Гончаренко [и др.]; по ред. В.М. Родионовой. – М. : Финансы и статистика, 1993. – 432 с.
4. Фінанси : [навч. посіб.] / О.П. Близнюк, Л.І. Лачкова, В.І. Оспіщев [та ін.] / за ред. І.В. Оспіщева. – К. : Знання, 2006. – 415 с.
5. Карпишин Н.І. Фінансове забезпечення охорони здоров'я в реалізації державних функцій на ринку медичних послуг: Дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01. / ТНЕУ. – Тернопіль, 2006. – 168 с.
6. Павлова Л.Н. Финансовый менеджмент. Вид. 2-е. М.: Юнити-Дана, 2003г. – 269 с.
7. Особливості реалізації фінансового механізму бюджетних установ / Н.Г. Пігуль, О.В. Люта // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка. – 2010. – № 2. – С. 94-102.
8. Боголіб Т.М. Модель фінансування й організація діяльності вищого навчального закладу. Режим доступу: <http://readbookz.com/articles/article-25/>
9. Малишко В.В. Фінансування вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи / В.В. Малишко // Молодий вчений. – 2016. – № 2. – С. 64-67.
10. Репко М., Руда Ю. Освіта по-українськи: 129 мільярдів – марнотратство чи інвестиція? / Центр економічної стратегії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/02/15/620955/>

11. Україна; Міністерство освіти і науки; Міністерство фінансів; Наказ №1410/1178 від 1.12.2014 «Про внесення змін до паспорта бюджетної програми на 2014 рік».
12. Україна; Міністерство освіти і науки; Міністерство фінансів; Наказ №158/110 від 17.02.2015 «Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2015 рік».
13. Україна; Міністерство освіти і науки; Міністерство фінансів; Наказ №1410/1178 від 1.02.2016 «Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2016 рік».
14. Україна; Міністерство освіти і науки; Міністерство фінансів; Наказ №249/311 від 21.03.2014 «Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2014 рік».
15. Україна; Міністерство освіти і науки; Міністерство фінансів; Наказ №157/109 від 17.02.2015 «Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2015 рік».
16. Україна; Міністерство освіти і науки; Міністерство фінансів; Наказ № 1409/1177 від 1.02.2016 «Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2016 рік».

References

1. Oparin V. Finance (General Theory): [teach. guidances]. 2-nd ed. ext. and revised. KNEU, 2002, 240 p.
2. Pohrischuk G. Financial support for environmental protection: Thesis. Dis. ... candidate. Sc. Science, G. Pohrischuk, Ternopil, 2005, 20 p.
3. Finance, V. Rodyonova, V. Vavilov, L. Goncharenko [et al.], Moscow, Finance and Statistics, 1993, 432 p.
4. Finance [teach. guidances], A. Blyznyuk, L. Lachkova, V. Ospishev [et al.], Kyiv, Knowledge, 2006, 415 p.

5. Karpysyn NI Financial support for health care in implementation of government functions in the market of medical services: Dis. ... candidate. Sc. Sciences: 08.04.01. / TNEU, Ternopil, 2006, 168 p.
6. Pavlova L. Financial management. Kind. 2-nd, Moskow, Unity-Dana, 2003, 269 p.
7. Features of the financial mechanism of budgetary institutions, N. Pigul, O.Lyuta, Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine, Economics, 2010, № 2, P. 94-102.
8. Bogolib T. Model of Financing and Organization of activity of higher educational establishments. / <http://readbookz.com/articles/article-25/>
9. Malyshko V. Financing higher education in Ukraine: problems and prospects, Young scientists, 2016, № 2, P. 64-67.
10. Repko M. Ore education in Ukrainian 129 billion – or a waste of investment? / Center for Economic Strategy [Electronic Resource] – Access: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/02/15/620955/>
11. Ukraine; Ministry of Education and Science; Ministry of Finance; Decree №1410 / 1178 of 12/01/2014 «On budget programs approval for 2014».
12. Ukraine; Ministry of Education and Science; Ministry of Finance; Decree №158 / 110 from 17.02.2015 «On budget programs approval for 2015».
13. Ukraine; Ministry of Education and Science; Ministry of Finance; Decree №1410 / 1178 of 02.01.2016 «On budget programs approval for 2016».
14. Ukraine; Ministry of Education and Science; Ministry of Finance; Decree №249 / 311 from 21.03.2014 «On budget programs approval for 2014».
15. Ukraine; Ministry of Education and Science; Ministry of Finance; №157 / 109 from 17.02.2015 «On budget programs approval for 2015».
16. Ukraine; Ministry of Education and Science; Ministry of Finance; №1409 / 1177 of 01.02.2016 «On budget programs approval for 2016».